

Д.Ә.Еспекова, Е.Е.Окасова *

Д.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Астана, Қазақстан

*(E-mail: *okassovayerkezhan@mail.ru)*

Тарихи жырлардағы топонимдік атаулардың қолданысы (Қазақ тарихи жырлары негізінде)

Аңдатпа. Мақалада тарихи жырлардағы топонимдік атаулардың қолданысы және олардың тарихи-мәдени мазмұны қарастырылады. Зерттеу барысында жер-су атаулары географиялық сипатына қарай оронимдер, гидронимдер және ойконимдер болып жіктеліп, олардың құрылымдық-семантикалық ерекшеліктері талданады. Алтай, Ұлытау, Қаратау, Сарыарқа, Балқаш, Алакөл, Түркістан, Бурабай, Қызылжар және т.б. топонимдердің жыр мәтініндегі қолданысы арқылы тарихи оқиғалар, халықтың мекен ету кеңістігі мен этномәдени дүниетанымы көрініс табатыны анықталды. Топонимдердің құрамындағы табиғи белгілерді білдіретін тілдік компоненттер халықтың қоршаған ортаны тану және атау ерекшеліктерін танытады. Зерттеу нәтижелері тарихи жырлардағы топонимдердің тек географиялық атау емес, тарихи жад пен ұлттық мәдени ақпаратты сақтайтын тілдік бірлік екенін көрсетеді.

Түйін сөздер: тарихи жыр, топонимдік атаулар, этномәдени лексика, ұлттық дүниетаным

DOI: <https://doi.org/10.71078/92s4q938>

Түсті: 11.09.2026; Мақұлданды: 11.10.2026; Онлайн қолжетімді: 16.10.2026.

Кіріспе

Тарихи жырлар – халықтың белгілі бір тарихи кезеңдегі қоғамдық өмірін, елдік санасын, тарихи жадын және этномәдени дүниетанымын танытатын аса құнды фольклорлық мұра. Тарихи оқиға мен тұлғалар туралы мәліметтермен қатар, бұл шығармаларда сол оқиғалар өткен мекен мен географиялық нысандардың атаулары кеңінен сақталған. Сондықтан тарихи жырлар тіліндегі топонимдік атауларды зерттеу халықтың тарихи-мәдени кеңістігін танудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Жер-су атаулары – халықтың қоршаған ортаны танып-білуі мен оны тіл арқылы таңбалау тәжірибесін көрсететін ұлттық лексиканың ерекше қабаты. Кез келген топонимнің қалыптасуында табиғи-географиялық жағдай, тарихи оқиғалар, әлеуметтік орта, халықтың тұрмыс-тіршілігі мен дүниетанымы сияқты факторлар тоғысады. Осыған байланысты топонимдік атаулардың бойында белгілі бір аймақтың табиғи ерекшелігімен қатар, оның тарихи және этномәдени сипаты да жинақталады.

Ә. Қайдар тілдің ғасырлар бойы жаңғырып, өзгеріп отырғанымен, өткен өмірдің куәгері ретінде сақталатынын атап көрсетеді. Ғалым қазақ тілінің көне лексикалық байлығын, әсіресе жер-су атаулары мен кісі аттарын зерттеудің тіл тарихы үшін маңызы зор екендігін көрсетеді. Бұл тұрғыдан тарихи жырларда сақталған топонимдер өткен дәуірдің тілдік және тарихи деректерін танытатын маңызды материал бола алады.

Қазақ топонимдерінің тарихи және семантикалық сипатын зерттеуде Е. Қойшыбаевтың еңбектері ерекше орын алады. Ғалым Қазақстандағы жер-су атауларының шығу тәркінін, олардың табиғи-географиялық негіздерін және семантикалық ерекшеліктерін қарастырады. Ұ. Сүймұханов Орталық Қазақстан топонимдерінің қалыптасуына әсер еткен табиғи-географиялық факторларға назар аударып, жекелеген атаулардың тарихи тұлғасына қатысты этимологиялық болжамдар ұсынады.

Осыған орай тарихи жырлардағы топонимдік атауларды олардың географиялық сипаты, тілдік құрылымы және тарихи-мәдени мазмұны тұрғысынан қарастыру қазақ халқының тарихи жадын тілдік деректер негізінде зерделеуге мүмкіндік береді. Жыр мәтіндерінде сақталған жер-су атауларын жүйелі зерттеу көне және тарихи топонимдердің қолданыс ерекшеліктерін анықтап қана қоймай, қазақ топонимиясының тарихи қабаттары мен ұлттық-мәдени мазмұнын тереңірек тануға жол ашады.

Зерттеу әдістемесі

Зерттеу материалы ретінде «Бабалар сөзі» жүзтомдығының 57 және 61-томдарында жарияланған тарихи жырлар алынды. Жыр мәтіндеріндегі топонимдік атаулар жинақталып, олардың қолданысы мен мағыналық ерекшеліктері қарастырылды. Зерттеу барысында сипаттамалы, лексика-семантикалық, салыстырмалы-тарихи және этимологиялық талдау әдістері, сондай-ақ топонимдерді географиялық нысандарына қарай жіктеу тәсілі қолданылды. Талдау барысында топонимдердің тарихи-мәдени мазмұны мен жыр мәтініндегі қызметіне назар аударылды.

Тақырыптың зерттелу дәрежесі

Қазақ тіл білімінде топонимдік атаулардың қалыптасуы, семантикасы мен тарихи сипаты әр кезеңде зерттеліп келеді. Бұл бағыттағы еңбектер тарихи жырлардағы жер-су атауларын талдаудың теориялық және әдістемелік негізін құрайды.

Ә. Қайдар (2014) қазақ тілінің тарихи лексикалық қорын, оның ішінде жер-су атауларын тіл тарихының маңызды дереккөзі ретінде қарастырады. Ғалым көне топонимдердің халықтың өткен өмірі мен тарихи-мәдени болмысынан ақпарат беретінін атап көрсетеді. Бұл тұжырым тарихи жырларда сақталған топонимдерді тарихи тілдік дерек ретінде қарастыруға негіз болады.

Е. Қойшыбаев (1985) Қазақстанның жер-су атауларын арнайы зерттеп, олардың этимологиялық тәркінін, семантикалық құрылымын және табиғи-географиялық негіздерін анықтаған. Зерттеушінің еңбегіндегі Қаратау, Сарыарқа, Балқаш сияқты атауларға қатысты этимологиялық пайымдар тарихи жырлардағы топонимдердің мағынасын ашуда маңызды дерек болып табылады.

Ұ. Сүймұханов (2006) Орталық Қазақстан топонимдерінің қалыптасуындағы табиғи-географиялық факторларға назар аударып, жекелеген атаулардың тарихи тұлғасына қатысты этимологиялық болжамдар ұсынады. Ғалымның Ұлытау атауына қатысты пікірлері тарихи жырдағы осы топонимнің тілдік табиғатын түсіндіруге мүмкіндік береді.

Топонимдердің құрамындағы жеке лексемдердің мағынасын анықтауда Т. Жанұзақовтың редакциясымен жарық көрген «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» (2008) пайдаланылды. Сөздіктегі «сары», «қара», «ақ», «көк», «ала» сияқты сөздердің мағыналық сипаттары тарихи жырлардағы Қаратау, Сарыарқа, Алакөл, Көкшетау тәрізді топонимдердің құрылымдық-семантикалық ерекшеліктерін талдауға мүмкіндік береді.

Тарихи жырлардың мәтіндік материалы ретінде «Бабалар сөзі» жүзтомдығының 57 және 61-томдарындағы тарихи эпостар (2010) негізге алынды. Аталған жинақтардағы

жыр мәтіндері топонимдердің нақты қолданысын, олардың тарихи оқиғалармен және тұлғалармен байланысын анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талқылаулар

XVIII ғасырдағы тарихи жырлардың лексикасы сол кезеңдегі тілдің лексикалық құрамын, тілбайлығын көрсетсе, екінші біртұрғыда экспрессивті-стистикалық сипатын, сөздердің қолдану сипатын танытады. Ғасырлар бойы қалыптасып, халық арасында кеңінен тараған тарихи жырлардағы жер-су атауларын зерттеудің ономастика саласы үшін орны бөлек. Өйткені жырда топонимияға қатысты географиялық кеңістік, мекен-жай, уақыт-мерзім межесі мен тарихи кезеңдер, әлеуметтік жағдай т. б. сипатталады. Тарихи жырлардағы ономастикалық атаулар жайлы сөз ете отырып, оларды тұлғалық, мағыналық ерекшеліктеріне қарай талдап, географиялық, хронологиялық белгілері бойынша топтастыруға, тарихи жырлардың таралу шегін анықтауға тырысамыз.

Тарихи жырлардағы топонимдерді географиялық белгілеріне қарай мынадай топтарға бөліп қарастыруға болады. Олар:

1) оронимдер (тау, жота, т.б. аттары): Алтай (Қазіргі тұрғын жерім Алтай тауы, адамға жақсы болар деннің сауы...), Ұлытау (Орта жүздің батырын жиып алып, «Ұлытауға барсын да, тіксін қосты»...), Көкшетау (Еліне қайтқандары амандасып, Көкшетау орда тігіп жатпақ болды...), Алатау (Жағалап Алатауды қырғыз келген, ол қырғыз түнде келмей, күндіз келген...), Аюлы (Бұл сөзді естіп алып Қараш кетті, Арқалық Аюлыға барып жетті...) және т.б.

2) гидронимдер (өзен, көл т.б. аттары): Алакөл (Айнала жел соғады Алакөлге, Алакөл сусын болған талай елге...), Ащысу (Дәулетбай Ащысуға кетті деген, шалынды батырлардың құлағына...), Қара емел (Қабекең ат тұяғын тағалатты, жағасын Қара Емелдің жағалапты...), және т.б.

3) Ойконимдер (мекен-жай аттары): Бурабай (Жүріп кетті Абылай Бурабайға, тоқтату қылып бұзақыны тұрамай ма...), Қызылжар (Абылай Қызылжардан үй салғызды, мирас қып артына үй қалғызды...), Қарақұрсақ (Қожағұл, Өмір, Дәулен бәрі де аман, шабылған жалғыз ауыл Қарақұрсақ...), Тарбағатай (Мекені еліміздің Тарбағатай, сөзімнен жаңылдырма, Бектеу атай...), Барлық, Қызыл тұз (Барлық пен Қызылтұзды басып өтіп, Ілеге суыт жүріп тіке тартты-ай!), Сарыбел («Әркімнің өз тілеуі өзіне» деп, Қабекең көшіп кетті Сарыбелге), және т.б.

Объектінің түр-түсін, сыртқы көрінісі мен формасын, саны мен сапасын т.б. ерекшеліктерін көрсететін анықтаушы компоненттері бар топонимдер жырда көптеп кездеседі. Мысалы: Қызылжар, Сарысу, Айнакөл, Көкшетау, Ащысу, Алакөл, т.б.

Тарихи жырларда Қазақстаннан тыс жерлердің атаулары да кездеседі. Мәселен, Үрімжі (Менімен тілегім сол Ақжалды бер, Үрімжі осы арадан бірталай жер...), Қырым (Адасқан қойдай маңырап, кететін болдық Қырымға...). Сонымен қатар, тарихи жырларда баяндалатын мекенге тікелей байланысты емес болғандықтан, тек аталып қана кететін топонимдер де ұшырасады: Арарат (тау) (Айдап салды жер шетіне қайтпастай, Арарат пен Алтай таудан асырды...), Асфәһан (Иран шаһары) (Асфәһан шаһарынан алдырыпты, ақ болат, алтын қылыш белге шалып...).

Талдауға алынған тарихи жырларда жиі кездесетін топонимдік атауларды қарастыру арқылы халқымыздың ежелгі тарихынан мағлұматтар ала аламыз. Топонимдік атаулардың кейбірі ерте замандардан келе жатқан көне атаулар болса, енді бірі орта ғасырларға және соңғылары бертініректе қойылған атаулардың қатарына жатады. Ә.Қайдар ең көне топонимдер қатарына мына атауларды жатқызады: «Ең көне географиялық атаулар (топонимдер) санатына жататындар: Каспий, Арал теңіздері, Балқаш көлі, Ертіс, Сырдария, Іле, Меркі, Талас, Есіл, Тобыл өзендері болса, таулар: Хан тәңірі, Алтай, Алатау, Қаратау, Ұлытау, т. б.» (Қайдар 2014). Тарихи жырларда актив

қолданыстағы осы көне географиялық атаулардың жұмсалыуына назар салайық.

«Тоғылтып Ұлытауға жайылайық,

Үш жүз боп бір Құдайға сыйынайық» (Бабалар сөзі Т. 57, 2010).

«Абылай хан» жырында «Ұлытау» сөзі он үш рет кездеседі. Ұлытау – Сарыарқаның оңтүстік-батысындағы аласа таулы массивтің бірі болғандықтан, көне түркі жазба ескерткіштерінің сөздік қорындағы «ұлығ» тұлғалы «үлкен, ұлы, күшті, биік, өте» мағынасын беретін сөзбен еш сәйкес келмейтіндігін аңғарамыз. Осыған қатысты Ұ.Сүймұханов былай дейді: «Ертедегі түркі тілдерінде бұл көрсетілген «ұлығ» сөзінен басқа «ұлық» дыбыстық құрамда айтылатын тұлға да бар. Оның беретін мағынасы бірде – «шоқтық», кейде – «ескі, тозған». Осындағы «ұлық»-тың бірнеше мағынасы «тау» сөзімен тіркесіп, «ұлықтау» болып, сол кездегі түсінігі «шоқтық тау» дегенді ұғындырып, бері келе біріккен сөз «Ұлытау»-ға айналған» (Сүймұханов, 2006). Ұлытау сөзінің ертеректегі тұлғасы «ұлық тау» болып тіркесіп, алғашқыда «шоқтық тау» мағынасын бергендігін, кейін уақыт өте келе дыбыстық өзгеріске ұшырауы нәтижесінде «Ұлытау» болып өзгергендігіне көз жеткіздік.

Ұлытау өңірінің XVIII ғасырдағы тарихи географиясына сипаттама жасайтын болсақ, бұл өңірде ең ірі шайқастар мен Абылайдың ерлік іс-әрекеттері өткен орын екендігіне куә боламыз. Ұлытау өңірі Абылай заманында саяси орталық қызметін атқарғанын жыр жолдарынан аңғарамыз. Абылай үш жүздің басын қосып, Ұлытауда кеңес өткізуі – соның айғағы. Бұл жиында қазақ елінің тағдырына қатысты маңызды мәселелер қаралып, ұтымды шешімдер шығарылған. Ұлытаудың көшпелілер үшін далалық саяси орталық ретіндегі маңызын түсінген Абылай үш жүздің басын біріктіруде осы өлкені таңдауы тегін емес. Ұлытау өңіріне байланысты және тарихи тұлғалардың (Шақшақұлы Жәнібек, Абылай хан) осы өңірдегі іс-әрекеттеріне қатысты мәліметтер тарихи жырларда кеңінен баяндалады.

«Қашты қалмақ Қаратауды көбелеп,

Қызды қазақ емін-еркін денелеп» (Бабалар сөзі. Т.61, 2010).

Жырда кездесетін «Қаратау» топонимінің де көп кездесетінін байқадық. Қаратау талай қиындықты бастан кешкен, небір сұрапыл кезеңдерді астан кешкен өлке. Ғалым Е.Қойшыбаев «Қаратау» атауына байланысты былай дейді: «Қаратау – жеке таулардың, тау жондарының, биік қыраттардың аттары. Э.М.Мурзаев: «бұл атаудағы қара сөзі түспен байланысты, өйткені Қаратауларда өзге ұлы таулардағыдай жаз бойы қар жатпайды» дейді» (Қойшыбаев, 1985).

«Абылай хан жырында»:

«Қыс қыстап Сарыарқаның жерін жайла,

Қалмақтың қашып барған сөзі қайда» (Бабалар сөзі. Т. 57, 2010)

«Шақшақұлы ер Жәнібек» жырында:

«Өкпелеп тіл алмаған балаларға,

Біразы Сарыарқаға тұра қашты» (Бабалар сөзі. Т.61, 2010).

Тарихи жырларда «Сарыарқа» атауы сегіз рет, қысқаша Арқа түріндегісі он бір рет кездеседі. Арқа сөзі халық арасында тараған жалпы атауы. Сарыарқа – Қазақстанның орталық және шығыс бөлігін қамтитын, Жайық пен Ертіс өзендері аралығында созылып жатқан ұлан-ғайыр терістік өлкесі. Сарыарқа атауы «байтақ жон» болғандықтан «Арқа» деп аталады десе, енді бірі өлкенің сарғыш тартып жатуымен байланыстыра қарайды. Осы тұста «сары» сөзінің түсті білдіріп қана қоймай, «кең», «мол», «үлкен» деген мағыналарды танытатынын да көреміз. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «Сары (сар) дала поэт. — а) ұшы-қиыры жоқ, шетсіз-шексіз, кең дала, мидай жазық; ә) сусыз, елсіз, қаңырап бос жатқан жер» (Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі, 2008), «сар жол – үлкен, кең

жол» (Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі, 2008) деген анықтамалар берілген. Осыған қатысты ғалым Е.Қойшыбаев Сарыарқа атауы «жалпақ үстірт, кең жоң, шексіз қырқа» мағынасын білдіретіндігін айтады. «Сол ыңғаймен осы туыстас Сарысу, Сарытау т.б. атауларындағы сар сөзінің мәнін үнді-араб тілдері төркіндес, «кең байтақ» деп ұғамыз» (Қойшыбаев, 1985). Бұл фактілерден Сарыарқа топонимінің кең жайлау, жазық дала деген ұғымдарды білдіретіндігін аңғардық.

Тарихи жырларда кездесетін гидроним атаулары өзіндік ерекшеліктеріне, яғни түр-сипаты мен географиялық орнына, ондағы өсімдік пен жануарлар дүниесі, т.б. көптеген белгілеріне сәйкес атаулар берілген. Соның ішінде көне атаулардың бірі саналатын «Балқаш» сөзінің шығу тегін қарастырып көрелік.

«Балқаш көлін басып әрі жөнелді,
Тірі кетті дейміз кейін кебенек» (Бабалар сөзі. Т.61, 2010).

«Балқаш» сөзінің шығу тарихы жайлы бірнеше пікірлер бар. Топонимист ғалым Е. Қойшыбаев орта ғасыр деректерінде Балқаш көлін «Атрақкөл» және «Көкчетенгиз» түрлерінде атағанын айтады. Ал «Балқаш» атауының этимологиялық төркінін былай деп көрсетеді. «Балқаш сөзі де көнеге жетелейді: «орал-алтай семьялық тілдерге қатысты су ұғымымен байланысты bal// bar негізіндегі атау болуы ықтимал. Алтай тілдерінде балқаш сөзі лай, батпақ деген мәнде қолданылады. Осы қағидаларға сүйене отырып, балқаш атауының балық (көне түр. «су» мағынасында) сөзіне гидронимиялық -аш қосымшасының көмегімен субстантивтенген сын есім түріндегі атау деп жорамалдауға болады. Сонымен Балқаш (балықаш) – «су шалқыған өңір» мәніндегі көне түркі сөз тіркесі» (Қойшыбаев, 1985). Осы тұста Балқаш көлінің кей жерлері батпақты болып келгендіктен, «батпақты көл» мағынасын білдіруі де мүмкін екенін айта керек. Яғни, өзінің сипатына қарай аталуы да ықтимал. Балқаш көлінің қазіргі атауына байланысты ел ішінде тараған аңыз да бар. Аңызда көлге биік жардан құлаған Балқия (Балқаш) есімді жас арудың атымен халық Балқаш деп атап кеткен екен деседі.

«Ордамыз Түркістан, балам,
Меселің қайтпасын ұрыстан, балам,
Түркістанда түгел баб, балам,
Самарқанда сансыз баб, балам,
Ең үлкені Арыстан баб, балам,
Ер бастығы Едіге, балам,

Аман-сау бар еліңе, балам» (Бабалар сөзі. Т.61, 2010) - деп ер Жәнібекке берген абыздың батасында Түркістан қаласының халықтың мәдени және рухани өмірінде үлкен орын алатындығын көреміз. Біз талдауға негіз етіп алған тарихи жырларда ойконимдер қатарындағы Түркістан атауы тоғыз рет кездеседі. Түркістан 1500 жылдық тарихы бар Орта Азиядағы ең көне қалалардың бірі саналады. ХҮІІ ғасырдың басынан бастап Түркістан қазақ хандығының, яғни қазақ мемлекетінің астанасы болғандықтан ХVІІІ ғасырлардағы тарихи жырларда атының жиі кездесуі қалыпты деп саналады. Моңғол-татар, жоңғар шапқыншылығын, қазіргі Орта Азия мен Қазақстанда сол кезде өмір сүрген мемлекеттер мен хандықтардың жаугершілігін көрген қала болғандықтан жырда Абылай, Жәнібек, Қабанбай, Бөгенбайлардың есімдерімен қатар айтылады.

Қорытынды

Зерттеу барысында тарихи жырлардағы топонимдік атаулардың қазақ халқының тарихи жадын, дәстүрлі мекен ету кеңістігін және этномәдени дүниетанымын танытатын маңызды тілдік дерек екені анықталды. Талдауға алынған жырлардағы топонимдер географиялық нысандарына қарай оронимдер, гидронимдер және ойконимдер болып жіктелді.

Тарихи жырларда кездесетін Ұлытау, Қаратау, Сарыарқа, Алтай, Балқаш, Алакөл, Түркістан және басқа да атаулардың қолданысы олардың белгілі бір тарихи оқиғалармен, тұлғалармен және халықтың тұрмыс-тіршілігімен байланысын көрсетеді. Сонымен қатар топонимдер құрамындағы «сары», «қара», «көк», «қызыл», «ала», «ащы» сияқты компоненттер жер-су нысандарының табиғи ерекшеліктерін сипаттап, халықтың қоршаған ортаны қабылдау және атау тәжірибесін танытады.

Жалпы, тарихи жырлардағы топонимдер тек географиялық нысандарды атаушы бірліктер емес, тарихи, тілдік және этномәдени ақпаратты сақтаушы құнды дерек болып табылады. Оларды зерттеу қазақ топонимиясының тарихи қабаттарын, ұлттық дүниетанымның ерекшеліктерін және тарихи жырлардың тарихи-мәдени мазмұнын тереңірек тануға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

Бабалар сөзі: Жүзтомдық. 57-том: Тарихи жырлар. (2010). Фолиант.

Бабалар сөзі: Жүзтомдық. 61-том: Тарихи жырлар. (2010). Фолиант.

Қайдар, Ә. (2014). *Ғылымдағы ғұмыр: Мақалалар, баяндамалар жинағы (1-том).* Сардар баспа үйі.

Қойшыбаев, Е. (1985). *Қазақстанның жер-су аттары сөздігі.* Мектеп.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі (Т. Жанұзақов, жалпы ред.). (2008). Дайк-Пресс.

Сүймұханов, Ұ.А., & Мархабаева, А.А. (2006). Орталық Қазақстан топонимдеріндегі табиғи географиялық ерекшеліктер. *География в школах и вузах Казахстана*, (4), 32–34.

References

Babalar sozi: Zhuztomdyq. 57-tom: Tarikhi zhyrlar [Words of the ancestors: A hundred-volume collection. Vol. 57: Historical epics]. (2010). Foliant.

Babalar sozi: Zhuztomdyq. 61-tom: Tarikhi zhyrlar [Words of the ancestors: A hundred-volume collection. Vol. 61: Historical epics]. (2010). Foliant.

Qaidar, A. (2014). *Gylymdagy gumyr: Maqalalar, bayandamalar zhinagy* [A life in science: Collection of articles and presentations] (Vol. 1). Sardar.

Qoyshybayev, E. (1985). *Qazaqstannyn zher-su attary sozdigi* [Dictionary of geographical names of Kazakhstan]. Mektep.

Qazaq tilinin tusindirme sozdigi [Explanatory dictionary of the Kazakh language] (T. Zhanuzaqov, Ed.). (2008). Daik-Press.

Suimukhanov, U. A., & Markhabayeva, A. A. (2006). Ortalyq Qazaqstan toponimderindegi tabigi geografiyalyq erekshelikter [Natural geographical features reflected in the toponyms of Central Kazakhstan]. *Geografiya v shkolakh i vuzakh Kazakhstana* [Geography in Schools and Universities of Kazakhstan], (4), 32–34.

L.A. Espekova, Y.E. Okassova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

(E-mail: okassovayerkezhan@mail.ru)

Toponyms in Historical Songs (based on Kazakh historical epics)

Abstract. The article examines the use of toponymic names in historical epics and their historical and cultural content. In the course of the study, geographical names are classified

according to their geographical characteristics into oronyms, hydronyms, and oikonoms, and their structural and semantic features are analyzed. It is established that the use of toponyms such as Altai, Ulytau, Karatau, Saryarka, Balkhash, Alakol, Turkistan, Burabay, Kyzylzhar, and others in the texts of historical epics reflects historical events, the traditional living space of the people, and their ethnocultural worldview. Linguistic components denoting natural features in the structure of toponyms reveal the ways in which the people perceived and named their natural environment. The results of the study demonstrate that toponyms in historical epics are not merely geographical names but linguistic units that preserve historical memory and national cultural information.

Keywords: historical epic, toponymic names, ethnocultural vocabulary, national worldview.

Л.А. Еспекова, Е.Е. Окасова

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: okassovayerkezhan@mail.ru)*

Топонимы в исторических песнях (на основе казахских исторических эпосов)

Аннотация. В статье рассматривается употребление топонимических названий в исторических жырах и их историко-культурное содержание. В ходе исследования названия географических объектов классифицируются по географическому признаку на оронимы, гидронимы и ойконимы, анализируются их структурно-семантические особенности. Установлено, что употребление в текстах исторических жыров таких топонимов, как Алтай, Ұлытау, Қаратау, Сарыарқа, Балқаш, Алакөл, Түркістан, Бурабай, Қызылжар и др., отражает исторические события, пространство традиционного проживания народа и его этнокультурное мировоззрение. Языковые компоненты, обозначающие природные признаки в составе топонимов, раскрывают особенности восприятия и номинации окружающей среды народом. Результаты исследования показывают, что топонимы в исторических жырах являются не только географическими названиями, но и языковыми единицами, сохраняющими историческую память и национально-культурную информацию.

Ключевые слова: исторический жыр, топонимические названия, этнокультурная лексика, национальное мировоззрение

Авторлар туралы мәлімет:

Еспекова Л.Ә. – филология ғылымдарының кандидаты, Қазақ тіл білімі кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5485-5125>.

Окасова Е.Е. – педагогика ғылымдарының магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3985-1029>.

Information about authors:

Espekova L.A. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Kazakh Linguistics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of

Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5485-5125>.

Okassova Y.E. – Master of Pedagogical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3985-1029>.

Сведения об авторах:

Еспекова Л.А. – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры казахского языкознания, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Республика Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5485-5125>.

Окасова Е.Е. – магистр педагогических наук, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Республика Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3985-1029>.

Бұл жұмыс Creative Commons Attribution-Коммерциялық Емес 4.0 Халықаралық лицензиясы бойынша лицензияланған.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License